BERT VAN DER ZWAN (RED.) E.A., *IN DIENST VAN BUITENLANDSE ZAKEN, ACHTTIEN PORTRETTEN VAN AMBTENAREN EN DIPLOMATEN IN DE TWINTIGSTE EEUW.* (BOOM: AMSTERDAM, 2008), 308 BLZ., € 24,50.

In de subtitel wordt gesproken van ambtenaren en diplomaten. Nu zijn alle diplomaten in de twintigste eeuw natuurlijk ambtenaar, alleen hebben sommigen wat meer aanleg voor het functioneren als zodanig dan anderen. Vrijwel alle besproken heren barsten tijdens hun loopbaan met enige regelmaat uit hun zelfverkozen keurslijf. De aandacht daarvoor is dan ook de charme van dit boek.
Veel vooroordelen over Buitenlandse Zaken worden bevestigd. Het departement staat vrij los van de rest van Nederland en men houdt zich niet bezig met wat de eigen bevolking over het buitenlands beleid denkt. Ivoren torens bieden bescherming tegen relativering van de eigen positie en het valt voor BZ ook niet mee dat Nederland geen grote mogendheid is.
Soms heeft het slechte contact met wat er in het eigen land leeft ernstige gevolgen, zoals in de relatie met Indonesië en hoewel dat hier niet aan de orde komt, ook in de tijd van het referendum over de Europese Grondwet. In het eerste geval is er door tal van diplomaten en andere ambtenaren uitstekend onderhandeld om de resultaten daarvan telkens weer te zien sneuvelen door het onbegrip van de vaderlandse politiek en haar achterban. In het tweede geval kon BZ zich eigenlijk niet voorstellen dat men in de rest van Nederland al lang niet meer kritiekloos ten opzichte van de EU stond.
Aanvankelijk was een adellijke titel, of tenminste afkomst uit de gegoede burgerij, een duidelijk voordeel voor degene die bij BZ wilde werken. Na de Tweede Wereldoorlog begon dat langzaam te veranderen. Onder invloed van ervaringen opgedaan in de Tweede Wereldoorlog kwamen er op BZ mensen met idealen werken die zich met hart en ziel voor de Europese zaak, of het trans-Atlantisch bondgenootschap, wensten in te zetten. Het leek wel alsof de kwaliteit van de mensen steeds beter werd.
In dienst van Buitenlandse Zaken is geschreven door verschillende prominente historici die aan diverse universitaire instellingen en instituten zijn verbonden. Deze bundel is een vervolg op twee eerder verschenen boeken over de ministers van Buitenlandse Zaken in de negentiende en twintigste eeuw.

Dirk Erdman

REMCO ENSEL, *ALLEEN TIJDENS KANTOORUREN.* (VANTILT: NIJMEGEN 2008), 176 BLZ., € 14,95.

Het omslag belooft veel goeds: foto's van 'Debiteuren/Crediteuren' en 'the Office', maar ook Kafka, Nescio en Voskuil, de films *Fight Club* en *The Secretary* worden genoemd. De films behoren tot mijn favorieten, Nescio vond ik op de middelbare school geweldig en daar ik als archivaris op de Radboud Universiteit werk, mocten de werelden van Kafka en Voskuil wel heel herkenbaar zijn. Als dan ook nog blijkt dat Ensel op hetzelfde kantoor werkt als ondergetekende, waar inderdaad 'het licht automatisch dooft als je te lang stilzit' is de euforie compleet: dit wordt een feest van herkenning!
'Kleine cultuurgeschiedenis van het *kantoorleven*' luidt de ondertitel van Ensels boek. Het kantoorleven is een relatief nieuw fenomeen. In de zestiende en zeventiende eeuw werden (overheids)administraties nog vooral door de daarvoor verantwoordelijke functionarissen thuis gedaan en bewaard. De uitbreiding van centrale overheden en de schaalvergroting van bedrijven vroegen echter om een gigantische uitbreiding van administratief personeel. Personeel dat zijn werk vanaf de negentiende eeuw in een steeds maar groeiend aantal kantoren verrichtte. Met deze kantoorrevolutie en de 'verkantorisering van arbeid', zoals bij Ensel te lezen is, kwam een nieuwe klasse op: die van de witteboordenwerkers. Kantoorklerken droegen een wit overhemd of een witte boord en onderscheidden zich hiermee van bijvoorbeeld handarbeiders in een overall (de *blue collar workers*). Deze nieuwe witteboordenklasse, hoewel niet of nauwelijks rijker, probeerde zich van de arbeiderskaste te